

VARFÖR ÄR INTE ALLA PÅ BIBLIOTEKET?

JONAS SÖDERHOLM OCH
DAVID GUNNARSSON LORENTZEN

Sammanfattning

Biblioteken representerar en väletablerad samhällsinstitution som erbjuder en bredd av fysiska och digitala resurser till befolkningen. De är även viktiga som platser för möten, rekreation och arbete. Biblioteken har överlag ett brett stöd och allmänhetens förtroende men det är inte detsamma som att de faktiskt används. I detta kapitel tittar vi närmare på 10-årsperioden 2013–2022 för att undersöka om biblioteken har genomgått en återgång till 'normalläge' efter Covid-19-pandemin, i relation till ett längre pre-pandemiskt tidsperspektiv. Sammanfattningsvis går trenden i vissa avseenden (biblioteksbesök) fortsatt nedåt, i andra avseenden (förtroende) är bilden mer komplex. Utvecklingen belyser frågor om vad som är tillräckligt många biblioteksbesökare, hur starkt förtroende en offentlig institution kan förväntas ha, och om biblioteken egentligen är i kris.

Förväntningarna är höga på vad svenska bibliotek förväntas åstadkomma, både från huvudmannen och från oss som arbetar på eller med bibliotek. Biblioteken tillskrivs en nyckelroll i en stark demokrati (Kulturdepartementet, 2022) genom att vara en jämlik och tillgänglig resurs för alla (Vårheim, 2014) och axlar allt fler roller och kompetenser (Michnik, 2018) i strävan att åstadkomma detta. Med en sådan hög ambitionsnivå och dignande katalog av tjänster, resurser och kompetenser kommer också en viss fallhöjd. När bibliotekens arbete utvärderas uppmärksammas vanligtvis grupper som använder biblioteket mindre än andra grupper, baserat på exempelvis kön, ålder och utbildning. Att tillse att biblioteken kan användas på ett jämlikt sätt har stöd i det lagstadgade uppdraget att bibliotek ska vara tillgängliga för alla (SFS 2013:801). Dock tycks det finnas en negativitetsbias (jfr Lindgren m.fl., 2022) i att det är just grupperna som använder biblioteket lite som uppmärksammas istället för grupperna som använder biblioteket mycket. De som använder biblioteket mycket fungerar snarare som ett riktmärke och standard för strävan att få resten av befolkningen att använda biblioteket mer. Sådana relativistiska analyser undviker mer basala frågeställningar om vad som då är tillräckligt många biblioteksbesökare, om nu antal besökare är viktigt. Vad är lagom biblioteksanvändning? Frågan framstår som absurd och kan troligen inte besvaras, vilket är vår poäng. Det vi efterlyser är en mer nyanserad analys av biblioteksstatistik som

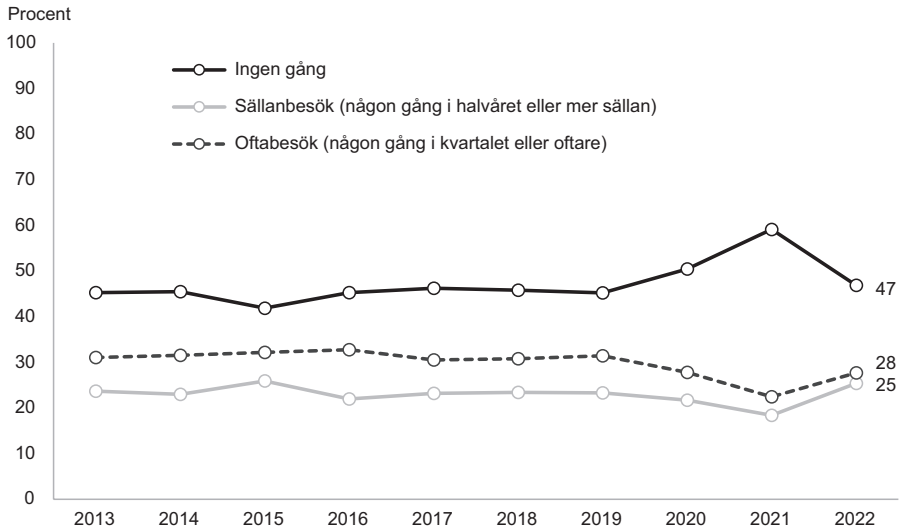
inte enbart ser till tomrum och luckor för att peka ut tillkortakommanden och förbättringsområden utan även uppmärksammar framgångar.

Vidare är det viktigt att sätta kvantifiering av biblioteksanvändning, så som antal besök, i relation till hur biblioteken uppfattas och vilket stöd de har. Somliga människor använder biblioteken ofta, andra använder dem mer sällan. Någon som använder biblioteket sällan kan fortfarande ha lika stort behov av att ha tillgång till god service och bra resurser från en av de få helt öppet och fritt tillgängliga tjänster som överhuvudtaget finns i samhället. Svenskarnas förtroende för biblioteken blir här en pusselbit i att förstå om biblioteken är relevanta för avnämarna och har deras stöd. Någon som använder biblioteket sällan eller inte alls på grund av att de inte är nöjda med tjänsten, skulle troligen inte heller ge den sitt förtroende. Förändringar i hur mycket bibliotek används behöver därför inte nödvändigtvis tolkas ensidigt positivt eller negativt, om det inte samtidigt speglas av ett motsvarande förändrat förtroende.

I detta kapitel analyseras svenskarnas biblioteksanvändning och biblioteksförtroende och hur dessa utvecklats på kort och medellång sikt med fokus på 10-årsperioden 2013–2022. Frågeställningarna som besvaras är om de trender vi tidigare sett gällande framförallt minskande besök men även förändringar i förtroende håller i sig, och vad det i så fall betyder för biblioteken.

Biblioteksbesök: kortsiktig återhämtning, långsiktig nedgång

Biblioteksbesöken har återhämtat sig någorlunda efter Covid-19-pandemin. År 2022 uppger 53 procent av de svarande att de besökt bibliotek någon gång under den senaste 12-månadersperioden, jämfört med 40 procent året innan (Söderholm, Ögland & Gunnarsson Lorentzen, 2022). Samtidigt är antal rapporterade besök fortfarande lägre än något annat år före pandemin vid en jämförelse av de senaste 10 åren 2013–2022 (figur 1). Det är särskilt tydligt när enbart ”oftabesökarna” jämförs, här definierade som de som uppgett att de besökt bibliotek någon gång i kvartalet eller oftare. 2022 var andelen oftabesökare 28 procent, att jämföra med 31–33 procent under åren före pandemin. 2022 är det år under 10-årsperioden 2013–2022 när oftabesökarna och sällanbesökarna (de som besökt bibliotek halvårsvis eller mer sällan) är närmast varandra, 28 respektive 25 procent. Före pandemin var andelen oftabesökare minst 6 procentenheter och som mest 11 procentenheter större än sällanbesökarna. Sammantaget är det alltså främst antalet rapporterade besök som minskat, snarare än att det skulle vara färre som besöker biblioteket alls även om de också ökat något.

Figur 1 Antal besök på bibliotek under året, 2013–2022 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Besökt bibliotek'. Skalan är 7-gradig och går från 'Ingen gång' till 'Flera gånger i veckan'. Kurvan 'Oftabesök' utgörs av de som svarat att de besöker biblioteket flera gånger i veckan, någon gång i veckan, någon gång i månaden och någon gång i kvartalet. Kurvan "Sällanbesök" utgörs av de som svarat att de besökt biblioteket någon gång i halvåret och någon gång under de senaste 12 månaderna. Antal svarande 2022 är 3 448.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013–2022.

Minskningen av biblioteksbesök ligger i linje med vad som redan före pandemin rapporterades som en allmän nedgång i fysiska biblioteksbesök och som pågått under en längre tid (Eriksson & Michnik, 2018). Ser vi till hela 2000-talet är 2001 det år när störst andel svarande anger att de besökt bibliotek, 71 procent¹ (Höglund & Wahlström, 2008). Svenskarna har tydligt minskat sitt biblioteksbesökande.

Gällande vilka grupper som besöker biblioteket är fortsatt främst kvinnor, storstadsbor och högutbildade representerade bland oftabesökarna (tabell 1). Här ligger biblioteken alltjämt i linje med den traditionella uppfattningen av vilka som är de väletablerade kulturinstitutionernas flitigaste användare. Fördelningen är möjligen något annorlunda när det kommer till ålder där vi ser att den yngre gruppen av de svarande (16–49 år) besöker biblioteken oftare än den äldre gruppen (50–90 år). Detta torde naturligt hänga ihop med tid i livet för skola och studier med en högre grad av mer eller mindre tvingande behov av att besöka biblioteken. Om vi kunde urskilja mer fritidsorienterade rekreationsbesök skulle åldersfördelningen gissningsvis se annorlunda ut.

Tabell 1 Biblioteksbesökare efter ålder, kön, boendeområde och utbildningsnivå, 2022 (procent)

	Ingen gång	Minst någon gång i halvåret	Mer ofta	Antal svarande
Ålder				
16–29 år	36	29	34	444
30–49 år	39	30	32	972
50–64 år	52	28	20	903
65–90 år	54	19	28	1 129
Kön				
Kvinna	42	25	34	1 719
Man	52	26	21	1 649
Boende				
Ren landsbygd	54	24	21	492
Mindre tätort	51	23	26	662
Stad eller större tätort	45	27	29	1 652
Stockholm, Göteborg, Malmö	42	26	32	577
Utbildning				
Låg	68	17	16	470
Medellåg	55	26	19	968
Medelhög	46	26	28	794
Hög	32	29	40	1 147

Kommentar: Frågan lyder 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Besökt bibliotek'. Svarsskalan är 7-gradig med alternativen 'Ingen gång', 'Någon gång de senaste 12 månaderna', 'Någon gång i halvåret', 'Någon gång i kvartalet', 'Någon gång i månaden', 'Någon gång i veckan' samt 'Flera gånger i veckan'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013–2022.

Samtliga demografiska grupper har återvänt i någon utsträckning efter pandemin – andelen svarande på alternativet 'ingen gång' minskar således: i åldersgruppen 30–49 år är det 2022 14 procentenheter färre som svarar att de inte besökt biblioteket, i åldersgruppen 50–64 år 15 procentenheter färre. Kvinnor har återvänt i större utsträckning än män, boende på ren landsbygd har återvänt i större utsträckning (dock få svarande) än övriga boende, och lågutbildade har återvänt i mindre utsträckning än övriga utbildningsnivåer.

För andra året har vi även frågat i vilken utsträckning deltagarna gjort någon av tre specifika aktiviteter på bibliotek under perioden: använt studie-/arbetsplats, frågat bibliotekarie om hjälp, och tagit del av evenemang. Merparten av deltagarna svarar 'Ingen gång' även om denna andel minskat med 5 procentenheter på samtliga underfrågor (tabell 2), vilket bör ha sin förklaring i att samhället öppnat upp igen. Men det är alltså fortfarande en relativt liten andel som svarat att de gjort någon

av aktiviteterna alls under året. Det vanligaste är att fråga bibliotekarie om hjälp vilket en dryg fjärdedel, 27 procent, av de svarande gjort i någon utsträckning under året. Ovanligast är att ta del av evenemang vilket 13 procent anger att de gjort alls och bara 3 procent kvartalsvis eller oftare.

Tabell 2 Gjort aktiviteter på bibliotek, 2022 (procent)

	Använt studie-/ arbetsplats på bibliotek	Frågat bibliotekarie om hjälp	Tagit del av evenemang på bibliotek
Ingen gång	85 (-5)	73 (-5)	88 (-5)
Någon gång senaste året/halvåret	8 (+2)	18 (+5)	10 (+4)
Mer ofta	6 (+2)	9 (+1)	3 (+1)
Antal svar	1 615	1 625	1 610

Kommentar: Frågan lyder 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Använt studie-/arbetsplats på bibliotek, Frågat bibliotekarie om hjälp, Tagit del av evenemang på bibliotek'. Svarsskalan är 7-gradig med alternativen 'Ingen gång', 'Någon gång de senaste 12 månaderna', 'Någon gång i halvåret', 'Någon gång i kvartalet', 'Någon gång i månaden', 'Någon gång i veckan' samt 'Flera gånger i veckan'. Notera att den totala procentsumman som följd av avrundning blir 99 för "Använt studie-/arbetsplats på bibliotek" och 101 för "Tagit del av evenemang på bibliotek". Siffror inom parentes anger förändringen i procentenheter mellan 2021 och 2022.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Post-pandemieeffekten är väntad och tydlig, i att en större andel gjort aktiviteter på biblioteket nu denna andra gång frågorna ställdes jämfört med 2021. Även om ökningarna i antal procentenheter inte är så stor är den relativa ökningen markant. Exempelvis har andelen svarande som anger att de tagit del av evenemang ökat med ungefär 60 procent.

Vi ställde också dessa resultat i relation till biblioteksbesök genom att filtrera ut de svarande som angett att de besökt bibliotek under året. 24 procent av biblioteksbesökarna hade angivit att de också hade använt studieplats/arbetsplats på bibliotek, 47 procent hade frågat bibliotekarie om hjälp och 20 procent hade någon gång tagit del av evenemang. Det är naturligtvis svårt att veta exakt vad deltagarna i enkäten gör för tolkning av de olika aktiviteterna. Har till exempel alla som svarar att de frågat bibliotekarie om hjälp verkligen ställt frågor vid alla de tillfällen de räknar med i sitt svar, eller räknar de med all form av interaktion med personal även där de inte nödvändigtvis ställt direkta frågor? Räknar de svarande med tidningshörnan eller inte när de svarar på frågan om studie-/arbetsplats? Det kan vi inte veta. Men slutsatsen som kan dras är ändå att de flesta biblioteksbesök

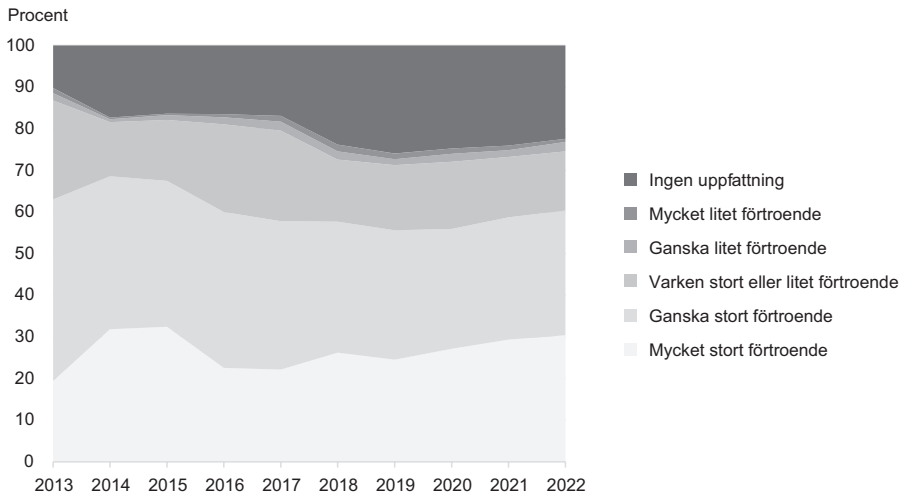
utgörs av en mer generell användning än att nyttja sådana resurser som specificeras i de tre frågorna. Samtidigt, om det stämmer att ändå en femtedel av besökarna någon gång under perioden deltagit i något slags evenemang, skulle det fortfarande kunna anses relativt högt. Att delta i riktade programaktiviteter som författarbesök, utställningar och högläsning fordrar intresse, intention och tid. Att mellan en femtedel till nära hälften av biblioteksbesökarna använder sådana faciliteter och resurser som specificeras i undersökningen kan tas som en fingervisning om att biblioteken lyckas ganska väl med att nå användarna med ett utbud som möter olika typer av behov.

Svängningar i biblioteksförtroendet men höglitarna hänger i

Vad gäller förtroende för bibliotek finns även här intressanta skeenden att jämföra mellan på kort och medellång sikt, även om utvecklingen som helhet inte är lika enkelriktad som när det gäller biblioteksbesök. Förtroendet för biblioteken är överlag stort, 60 procent av de svarande uppger att de har ganska eller mycket stort förtroende. Biblioteksförtroendet ser en återhämtning för tredje året i följd efter den nedgång som varade 2015–2019 i samband med flyktingkrisen 2015 och bland annat de diskussioner om oro på bibliotek som följde (Sundell & Haimi, 2019) vilket bland annat ledde till en ny lag om tillträdesförbud (SFS 2021:34).

Det intressanta är att det under 10-årsperioden skett en förskjutning i hur stort förtroende de som svarar positivt uppger. I år är det 30 procent som uppger mycket stort förtroende, vilket är högre än de flesta andra år och bidrar till att beskriva en uppåtgående trend av 'höglitare' (jfr. Holmberg & Rothstein, 2022). Andelen som uppger ganska stort förtroende har däremot förändrats ännu något mer och i negativ riktning. När de olika förtroendenivåerna läggs på varandra i ett stackat diagram (figur 2) blir därför helheten tydligare: andelen som uppgett någon grad av stort förtroende har minskat något under tioårsperioden som helhet.

På kort sikt ser vi alltså att förtroendet för biblioteken stiger tredje året i följd. Det tycks som att biblioteken haft alltså gott stöd från allmänheten både under pågående pandemi och i dess efterspel. Den lilla andel svarande som uppger litet förtroende har legat på ungefär samma nivå. Den andel som minskat är istället de neutrala svaren, framförallt det icke-positionerande "ingen uppfattning".

Figur 2 Förtroende för biblioteken, 2013–2022 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken'. Svartalternativen är 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Antal svarande 2022 är 1 724.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013–2022.

Ett sätt att studera hur förtroendet fördelar sig på skalan litet–stort är att beräkna *förtroendebalansen* (tabell 3). Detta mått utgår från summan av de andelar som svarar positivt minus de andelar som svarar negativt. Det *symmetriska* balansmätet inkluderar enbart de fyra svartalternativ som positioneras i en riktning med antingen stort eller litet förtroende. För 2022 är den symmetriska förtroendebalansen således 57 (30+30–2–1). Motsvarande förtroendebalans för andra exempel på offentlig verksamhet är Folkhälsomyndigheten med 53 procent och sjukvården med 48 procent.

Förtroendebalansen har gått i vågor. Den gick ner i mitten av 10-årsperioden och har nu återhämtat sig delvis. Detta beror nästan helt på pendlingar i hur stor andel av svarande som uttrycker ett ganska eller mycket stort förtroende. Det är spännande, och såklart positivt för biblioteken, att det är fortsatt få som explicit uttrycker ett *långt* förtroende. En kritisk vinkel på frågan (och som diskuterats tidigare i Söderholm, Ögland & Gunnarsson Lorentzen, 2021), är att användarna troligen inte är i beroendeställning till bibliotek på samma sätt som till många andra offentliga institutioner, och därmed inte heller exponerade mot en risk att uppleva sitt förtroende sviket. Avsaknaden av lågt förtroende indikerar också att allmänheten verkligen uppfattar biblioteket som neutralt, eller tillräckligt neutralt. Bibliotek är visserligen återkommande föremål för diskussion och granskning

gällande ideologiska och värderingsmässiga frågor. Några exempel är debatten om utgallring av Tintin (Peruzzi, 2012), uppståndelsen kring en extremistisk programgäst på Hornstulls bibliotek (Oscarsson, 2018), och den vetenskapliga diskussionen om aktivism och politiserad ideologi på bibliotek (Sundeen & Blomgren, 2020; Aghed, 2022). Men om denna typ av kontroverser verkligen hade stor spridning och varaktigt fäste i allmänhetens biblioteksbild, borde förtroendet vi ser i denna studie vara mer splittrat mellan högt och lågt förtroende med färre icke ställningstagande svar. Istället tycks det vara så att de som berörs alls av biblioteket berörs övervägande positivt.

Tabell 3 Förtroende för bibliotek, 2013–2022 (procent, balansmått)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar	Förtroende-balans
2013	19	44	24	2	1	10	100	1 669	+60
2014	32	37	13	1	0	17	100	1 714	+68
2015	32	35	15	1	0	16	100	1 684	+66
2016	23	37	21	2	1	17	100	1 624	+57
2017	22	36	22	2	1	17	100	1 783	+55
2018	26	31	15	2	2	24	100	1 737	+53
2019	25	31	16	1	1	26	100	1 618	+54
2020	27	29	16	2	1	25	100	1 819	+53
2021	29	29	14	2	1	24	100	1 519	+55
2022	30	30	14	2	1	22	100	1 724	+57

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken'. Svarsalternativen är 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan. Balansmättet baseras på svarande som uppgett att de har en uppfattning och visar andelen med mycket eller ganska stort förtroende minus andelen med ganska eller mycket litet förtroende. Not: som följd av avrundning blir procentsummorna inte 100 på fyra rader.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013–2022.

När förtroendet fördelas utifrån biblioteksbesök är det som väntat de som använder biblioteket mest som också uttrycker högst förtroende (tabell 4). Bland de som inte besöker biblioteket alls är det 41 procent som uttrycker ett stort förtroende och 39 procent som inte har någon uppfattning. Värt att notera att bland icke-besökarna är det fortfarande bara 4 procent som uttrycker ett litet förtroende. De stora rörelserna beroende på biblioteksbesök är istället mellan ingen uppfattning och stort förtroende. En försiktig tolkning är att uteblivna biblioteksbesök inte primärt verkar vara en följd av bristande förtroende. Förändringarna sedan förra året

är små, 1–3 procentenheters minskning i andelen ganska/mycket stort förtroende och liten ökning på de övriga.

Tabell 4 *Förtroende utifrån hur ofta biblioteket har besökts under perioden, 2022 (procent)*

	Ganska/ mycket litet förtroende	Varken eller	Ganska/ mycket stort förtroende	Ingen uppfattning	Antal svar
Ingen gång	4	16	41	39	793
Minst en gång i halvåret	3	15	72	10	450
Mer ofta	2	11	83	4	440

Kommentar: Frågan om biblioteksbesök lyder 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? Besökt bibliotek'. Svarsskalan är 7-gradig med alternativen 'Ingen gång', 'Någon gång de senaste 12 månaderna', 'Någon gång i halvåret', 'Någon gång i kvartalet', 'Någon gång i månaden', 'Någon gång i veckan' samt 'Flera gånger i veckan'. Frågan om förtroende lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken' med svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

När förtroende analyseras utifrån demografi (tabell 5) är det heller inga dramatiska förändringar jämfört med föregående år, 2021. Vi ser ett litet minskat förtroende i åldern 16–29 år, litet ökat förtroende i åldern 30–49 år. Den största enskilda förändringen (i procentenheter) är i lågutbildadgruppen där ingen uppfattning minskat med 10 procentenheter, bland de som svarat. I lågutbildadgruppen är det alltså betydligt större andel som uttrycker någon grad av förtroende i år; en ökning som dock sprids jämnt över svarsalternativen och gruppens förtroendebalans är oförändrad. Över samtliga demografiska grupper i de olika kategorierna är gruppen lågutbildade de med störst spridning och jämnast fördelning mellan svarsalternativen. I utbildningskategorin återfinns även motsatsen, alltså den demografiska gruppen med minst och ojämnast spridning: de högutbildade, med högst andel av alla svarande som uppgett högt förtroende och med lägst andel av alla på övriga alternativ. Utbildning är således den mest utslagsgivande demografiska variabeln, både för förtroendets storlek och homogenisering.

Vi kan också notera betydligt större andel svarande med medelhög utbildningsnivå denna gång, med något mindre andel som svarar ingen uppfattning och något större andel på övriga svarsalternativ. Avslutningsvis har det skett vissa intressanta förändringar beroende på boendeort, framförallt ökande skillnader mellan småstad och storstad. Det stora förtroendet har ändrats från 56 procent till 50 procent i mindre tätort, och från 65 procent till 73 procent i Stockholm, Göteborg och

Malmö. Det skiljer alltså nu 23 procentenheter i det höga förtroendet mellan mindre tätort och de tre största städerna, ett glapp som växt med 13 procentenheter sedan föregående år.

Tabell 5 Förtroende efter ålder, kön, boendeområde och utbildningsnivå, 2022 (procent)

	Ganska/ mycket litet förtroende	Varken eller	Ganska/ mycket stort förtroende	Ingen uppfattning	Antal svar
Ålder					
16–29 år	4	19	63	14	232
30–49 år	2	14	71	13	486
50–64 år	3	14	56	27	453
65–90 år	4	13	53	30	553
Kön					
Kvinna	2	14	66	18	885
Man	4	14	55	27	835
Boende					
Ren landsbygd	3	13	56	27	272
Mindre tätort	4	18	50	27	311
Stad eller större tätort	3	14	62	21	826
Stockholm, Göteborg, Malmö	3	10	73	15	280
Utbildning					
Låg	7	17	37	39	231
Medellåg	3	16	52	28	294
Medelhög	3	16	61	20	712
Hög	1	9	77	12	252

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken' med svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Är det bibliotekskris i Sverige?

Sett till trenderna i de årliga nationella SOM-undersökningarna kan vi inte påstå att biblioteken befinner sig i mer kris än vanligt. Buschmann (2015) talar rentav om en *kriskultur* och att det inom bibliotekaryrket ”pågått ett nästan konstant utpekande och utnämmande av kriser av en eller annan sort under drygt femtio år” (s. 6, förf. översättn.). Men är det ändå faktiskt på väg utför när det kommer till våra svenska bibliotek? Vad gäller besök på de fysiska biblioteken, ja, de minskar fortsatt. Det alltså stora förtroendet talar dock för ett bibehållet stöd som nu

även överlevt en pandemi. Och biblioteken gör omfattande arbete online som inte täcks av studiens frågor. Det kanske mest intressanta på kort sikt de kommande åren är vad som händer med allmänhetens förhållande till biblioteken i ljuset av allmän ekonomisk nedgång och i synnerhet hushållens försämrade ekonomi. I kristider minskar hushållen sitt spenderande på lyxkonsumtion och icke-nödvändiga utgifter (Koos, 2017) vilket kan göra plånboksvänliga alternativ som offentliga kulturinstitutioner mer attraktiva.

Förändringar i samhällets och hushållens ekonomi ställer två frågor på sin spets. För det första, om minskad biblioteksanvändning under 2000-talet delvis kan haft sin förklaring i hushållens (tills nyligen) stärkta ekonomi, blir tankeprocessen mer komplex när det gäller hur vi ska värdera biblioteksstatistik. Biblioteken har alltid haft en viktig roll som resurs för utsatta grupper och ska fortsätta ha det. Det preciseras redan i Bibliotekslagen (SFS 2013:801) vikten av att biblioteken arbetar med prioriterade grupper som personer med annat modersmål än svenska och personer med funktionsnedsättning. Bibliotekslagen berör inte äldre uttryckligen men de berörs ändå indirekt genom ökad risk för åldersrelaterade sjukdomar och sådana funktionsnedsättningar de kan medföra. Människor som tillhör dessa grupper påverkas ofta hårt av en försämrad hushållsekonomi. Biblioteken ska sträva efter att nå dessa grupper och i den bemärkelsen är varje biblioteksbesök en framgång. Samtidigt kan en del av biblioteksstatistiken alltså i någon mån representera ett samhälleligt misslyckande ur ett större perspektiv. Det går att tänka sig att åtminstone en del av biblioteksbesökarna, en del av tiden, hellre hade gjort något annat än att gå till "bibblan" om de haft möjlighet.

För det andra, i svårare tider döms statens och myndigheternas fördelning av resurser hårdare i allmänhetens ögon. Användningen av skattemedel är alltid ett ämne som engagerar. Frågan om privatisering av bibliotek var uppe för några år sedan (för en sammanfattning, se *Biblioteksbladet*, 2018) och biblioteksdrift på entreprenad finns redan på några håll. Det är inte självklart att bibliotek i den form de oftast drivs och finansieras idag kommer ha fortsatt brett, folkligt stöd. Offentliga kultursatsningar kritiserar ofta av allmänheten för att spendera skattemedel på sådant som skulle kunna gå till andra ändamål såsom vård och skola. Samtidigt ligger bibliotekens verksamhet genom sitt uppdrag i många avseenden nära välfärdstjänster som just vård och skola.

Att biblioteksbesök minskat på medellång sikt, och att förtroendet i vissa avseenden fluktuerar, är såklart viktigt att bevaka men baserat på de data vi kan se i den här typen av studie verkar det inte vara tal om någon eskalerande kris eller starkt negativ trend. Det är relativt små förändringar av fortsatt höga nivåer. Även om inte alla går till biblioteket – vilket aldrig varit fallet – använder ändå en stor andel av svenskarna biblioteken på olika sätt, mer eller mindre regelbundet. Vissa grupper mer än andra, enligt bekanta mönster kopplat till bland annat utbildning och kön. De senaste decennierna har tillgången till information och kultur till låg kostnad på internet ökat långt mer än vad biblioteksanvändandet minskat. Svenskarnas

vanor och attityder pekar på att biblioteken är allttjämt välanvända och relevanta även om det ska bli intressant att fortsatt följa upp effekter av kanske framförallt ekonomin under kommande år.

Not

- ¹ Intressant är att 2001 också var året då andelen som angav att de använt internet korsade kurvan för biblioteksbesök, på 71 procent-nivån. Det är sällan man som forskare kan uttala sig tvärsäkert om framtiden. Men vi vågar nog sja att kurvorna för biblioteksbesök och internetanvändning mötts för första och sista gången.

Referenser

- Aghed, Jonas (2018). Den som sa det han var det. En kritisk blick på Johan Sundens och Roger Blomgrens ”Offentliga bibliotek som arena för aktivism”. *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*, 25(1): 125–135.
- Buschman, John (2015). Librarianship and the arc of crisis: The road to institutionalized cultural neoliberalism. *Media Tropes*, 5(2): 1–18.
- Biblioteksbladet* (2018). Sammanfattning av privatiseringsdebatten. Svensk Biblioteksförning. 14 november 2018. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/folkbibliotek/sammanfattning-av-privatiseringsdebatten/>
- Eriksson, Catarina & Katarina Michnik (2018). Biblioteket på samhälleberget. I Ulrika Andersson, Anders Carlander, Elina Lindgren & Maria Oskarson (red), *Sprickor i fasaden*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Bo Rothstein (2022). Den svenska tilliten fortsatt hög – men sjunker i utsatta grupper. I Ulrika Andersson, Henrik Oscarsson, Björn Rönnerstrand & Nora Theorin (red), *Du sköra nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Höglund, Lars & Eva Wahlström (2008). Biblioteken – kontinuitet eller nya trender? I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red), *Skilda världar: tretioåttio kapitel om politik, medier och samhälle*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Koos, Sebastian (2017). Crises and consumption. I Margit Keller, Bente Halkier, Terhi-Anna Wilska & Monica Truninger (red), *Routledge Handbook on Consumption*. Abingdon: Routledge.
- Kulturdepartementet (2022). Strategi för ett starkt biblioteksväsende: 2022–2025. Regeringskansliet.
- Lindgren, Elina, Lindholm, Torun, Vliegthart, Rens, Boomgaarden, Hajo G., Damstra, Alyt, Strömbäck, Jesper & Yariv Tsfati (2022). Trusting the facts: The role of framing, news media as a (trusted) source, and opinion resonance for perceived truth in statistical statements. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 1–24.

- Michnik, Katarina (2018). *Samhällets allt-i-allo?: om folkbibliotekens sociala legitimitet*. Doktorsavhandling. Borås: Högskolan i Borås.
- Oscarsson, Stina (2018). ”Jag tänkte: samtal som detta kan förhindra krig”. *Svenska Dagbladet*, 9 december 2018. <https://www.svd.se/a/qlnpyE/jag-tankte-samtal-som-detta-kan-forhindra-krig>
- Peruzzi, Britt (2012). Var tionde bibliotek gömmer undan Tintin i Kongo. *Aftonbladet*, 4 oktober 2012. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/L0W17V/var-tionde-bibliotek-gommer-undan-tintin-i-kongo>
- SFS 2013:801. Bibliotekslag. Kulturdepartementet.
- SFS 2021:34. Lag om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek. Justitiedepartementet L5.
- Sundeen, Johan & Roger Blomgren (2020). Offentliga bibliotek som arena för aktivism: en fallstudie av vänsterpolitisk biblioteksideologi på 1970- och 2010-talen. *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*, 23(2): 159–179.
- Sundell, Joachim & Elina Haimi (2019). Larmet från bibliotekarier: Våld och social oro – droghandel sker öppet. *SVT Nyheter*, 24 september 2019. <https://www.svt.se/kultur/larmet-fran-biblioteken-vald-och-social-oro-okar-droghandel-sker-oppet>
- Söderholm, Jonas, Ögland, Malin & David Gunnarsson Lorentzen (2021). Biblioteken fortsatt starka trots kristid. I Ulrika Andersson, Anders Carlander, Marie Grusell & Patrik Öhberg (red), *Ingen anledning till oro (?)*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Söderholm, Jonas, Ögland, Malin & David Gunnarsson Lorentzen (2022). Färrerbesök, ökat förtroende. I Ulrika Andersson, Henrik Oscarsson, Björn Rönnerstrand & Nora Theorin (red), *Du sköra nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Vårheim, Andreas (2014). Trust in libraries and trust in most people: Social capital creation in the public library. *The Library Quarterly*, 84(3): 258–277.

